

Senad NanićAS PROJEKTIRANJE d.o.o., Zagreb
senad.nanic@zg.t-com.hr

Grad kao medij

Sažetak

Odabirom riječi civilizacija za složen, uređen, usavršen i društveno dostupan oblik kulture, čovječanstvo se referira na grad kao temeljni medij društvenosti. U slučaju Sarajeva, nameće se ideja interkulturalne sinteze kao temelja identiteta grada. U smislu suvremenog urbanog identiteta, interkulturalna sinteza zapravo izostaje. Sarajevo je bivalo periferno u odnosu na kulturno različite centre moći koji su upravljali različitim vizijama i ambicijama, nemoćno nametnuti autentično oblikovan program kulturnog univerzalizma. Primjeri domaće produkcije rezultat su približavanja očekivanjima stranih vizija i ambicija. Interkulturalnost se prepoznaje prvenstveno u ambijentalnim vrijednostima koje odražavaju sposobnost grada da aktualizira, akumulira, prilagodi i očuva rezultate kulturološki različitih društvenih vizija i ambicija. Sve kulturne vizije u svojim čestim smjenama ostaju nedovršene. Sudbina periferije je trpjeti dekadenciju imperijalnog centra neovisno o vlastitim razvojnim potencijalima. Sarajevo je grad potencijal oblikovanja stvarne interkulturalne sinteze na osnovi nedovršenih povijesnih preporoda iniciranih kulturološki različitim vizijama, uključujući njihove neriješene proturječnosti. Zbog sraza nedovršenih gradograditeljskih programa, a iz perspektive površnog, točkastog i neplanskog karaktera intervencionizma globalnog komercijalnog poduzetništva, sarajevski identitet se uspješnije suočava s globalizacijskim tendencijama u odnosu na gradove sličnog društveno-ekonomskog značaja i snage.

Ključne riječi: grad, identitet, interkulturalizam, vizija, periferija, nedovršenost, potencijal.

Samim odabirom riječi civilizacija za složen, uređen, usavršen i društveno dostupan oblik kulture, čovječanstvo se referira na grad kao temeljni medij društvenosti. Biti građanskim, latinski *civilis*, ideja je prava i obaveze svakog pojedinca na odgovornu participaciju u pitanjima zajedničke društvenosti. Antički grčki pojam grada (*polis* - πολις), izvor je takvog poimanja složenosti i stvaralaštva ljudske društvenosti participacija koje se ima ostvariti općedruštvenom aktivnošću imena izvedenog iz tog pojma, politikom. Ustanovivši prvu sveuključivu ustavnu republiku, Božji poslanik Muhammed promijenio je ime grada lokacije republike iz Jesrib u Medina (مَدِينَة), što znači grad, a izvedenica je riječi vjera (*din* - دِين) i doslovno se prevesti ima kao mjesto vjere. S tim što, zapravo kao i u našem jeziku, vjera nije vjerovanje, odnosno, *din* nije *iman* (إِيمَان), kao što ni religija nije kredit. Vjeriti znači svjesno se, samostalno i informirano obavezati na društveno relevantan odnos. Većina jezika islamskog kulturno-civilizacijskog kruga stoga riječima *temeddun* (تَمَدُّن) ili *medenijet* (مَدِينِيَّة) označava civilizaciju ne tek kao refleksiju latinskog pojma.

Pomislamo li na Sarajevo, smjesta se nameće ideja interkulture sinteze kao temelja ukupnog dosadašnjeg i budućeg identiteta grada. Jer kroz ovih nekoliko stotina godina nije mnogo gradskih identiteta preživjelo brojna istrebljivanja svojih kulturološki relevantnih društvenih skupina koje su se u jednom trenutku nekom u nizu fašizama učinile primjerene nestanku. Naročito u Europi. Sarajevu analogne primjere možemo tražiti još, vjerojatno, samo u Jeruzalemu. Ili možda u Delhiju, da nije bilo uglavnom nesretne podjele te velike i značajne zemlje. Jer drugi gradovi analognog karaktera, kao što su Melaka ili Mombasa primjerice, izgubili su utrku s modernim nacionalnim prijestolnicama. Poodavno.

Međutim, u smislu suvremenog urbanog identiteta koji bi imao biti kulturološki radijantan na više nego li regionalnoj razini, interkulturalna sinteza, već dva desetljeća, zapravo izostaje. Možemo li izostanak pripisati ratnim razaranja te evidentnom neuspjehu projekta tranzicije i nesumnjivo nepopravljivoj društvenoj šteti izazvanoj takozvanom ekonomskom krizom ili su uzroci negdje dublje? Jer Sarajevo, iako danas nacionalni centar, uvijek je bivalo periferno u odnosu na udaljene i kroz povijest kulturno različite centre moći koji su upravljali kulturno različitim vizijama i ambicijama provođenim u, iz njihove perspektive, provincijskom središtu Sarajevu. Sarajevo je fizički i demografski naprosto premaleno i preslabo da bi nametnulo autentično oblikovan program kulturnog univerzalizma. Pa i onog interkulturalnog. Sarajevo pati od trajne potkapacitiranosti za sintetski preporod. I najsvjetliji primjeri domaćih uradaka, a naročito oni aktualno snažno promovirani najčešće bez imalo stvarne autentičnosti, rezultat su domaćeg približavanja, ma kako kreativno, očekivanjima upravo tih vizija i ambicija. Zato će namjernik u Sarajevu, već poslovično, interkulturalnost prepoznati prvenstveno u ambijentalnim vrijednostima koje odražavaju sposobnost grada da aktualizira, akumulira i prilagodi rezultate kulturološki različitih društvenih vizija i ambicija. I očuva. A što je, znamo, ipak velikog poštovanja vrijedna rijetkost. Ono „prilagodi“ podsjeća nas, iako, naravno, izvan interkulturalnog diskursa, na vrijednost urbanizma Zagreba koji se, kao provincijski centar, uspješno prilagodio brojnim i učestalim smjenama društvenih paradigmi, kako je to prepoznala Eve Blau s harvardskog sveučilišta. Ona je prije nekoliko godina

u suradnji s domaćim stručnjacima objavila istraživanje pod naslovom *Projekt Zagreb*. Navedenu tezu ilustrirat će Blau Lenucijevom zelenom potkovom, nizom neposredno povezanih gradskih trgova s javnim sadržajima na zemljištima imovinsko-pravno pribavljenim svjesnom političkom odlukom usprkos komercijalnim interesima stanogradnje za najam i prodaju. Kao paradigmatičnu zagrebačku građevinu, Blau ističe Meštrovićev paviljon koji je u svakoj smjeni režima u svojoj ni stoljeće dugoj povijesti uspio biti odabran za važan spomenik s ideološkim nabojem te namjenom posve različitom prethodnoj.

Činjenica je, međutim, da su sve kulturne vizije u svojim čestim i bučnim smjenama, ostale, zapravo, nedovršene. Sudbina periferije je trpjeti dekadenciju imperijalnog centra neovisno o vlastitim razvojnim potencijalima trenutka. Tako da je ono što doživljavamo raznolikim kulturnim nasljeđem Sarajeva u suštini niz nedovršenih preporoda iniciranih kulturološki različitim vizijama društvenosti, pravednosti, napretka i blagostanja. Ili što li je već koja ideologija nutkala svojim izvorištem. Prečesto zaslužujući sarajevski crni humor kao primjeren komentar. Jer stvari, zaista, jesu presmiješne kad smognemo snage, u svrhu dosizanja čistog katarzičnog humora, ignorirati nesumnjivo tragične aspekte iste stvarnosti. Iako pritom, prečesto, ignoriramo i aspekte herojskog karaktera. Jer crni humor je reakcija, rekli bismo čak rekreacija, duha u odnosu na stvarnost kojom ne upravlja. Tu nema suverenosti. Dijagnostika patologije propadajućih ideologija koju vrši crni humor ne nudi terapije. Nema niti naznake takve ambicije. A kamo li vizije kakvog jasnog, autentičnog i suverenog kulturnog programa. Sarajevo, dakle, jest grad potencijal oblikovanja stvarne interkulture sinteze na osnovi nedovršenih povijesnih preporoda iniciranih kulturološki različitim vizijama društvenosti, pravednosti, napretka i blagostanja koji njeno ostvarenje odgađa zbog trajne perifernosti u odnosu na centre moći koji iniciraju i upravljaju tim vizijama što ga čini potkapacitiranim za navedenu interkulturnu sintezu. Barem dok je globalno moć raspodijeljena tako kako jest. No i to je brzo promjenjivo. Iako Sarajevo u biti za to ne mari. Jer nema stvarne kulturne ambicije. Barem zasad.

Lako je prepoznati daleko najvažnijim autohtonim elementom sarajevskog urbanog, odnosno bosanskohercegovačkog državnog interkulturalizma najstariju integriranost institucija islamskog identiteta u zapadnoevropske državno-pravne tradicije. Sa svim neriješenim proturječnostima koje iz tog konstrukta proizlaze. Upravo te proturječnosti, odnosno njihova moguća razrješenja, od fikha u europskom pravu nadalje, zapravo su predmet potencijalnog oblikovanja interkulture sinteze. Pa makar samo kao detaljan izvedbeni projekt. Jer za ljubav je potrebno dvoje. A taj drugi, zapadnoeuropska kultura, bi, u idealnom slučaju, trebao smoći snage prepoznati svoju trajnu prisutnost i čitljivost u Sarajevu i Bosni Srebrenoj kao povijesno dugo integriranu manjinsku kulturu u dominantno islamskom, odnosno, osmanlijskom državno-pravnom kulturnom okružju.

Pokušamo li, ovlaš, odrediti interkulture osnove najvidljivijega u Sarajevu, a to je graditeljstvo, nailazimo na sraz, prije nego li na sklad, i to zbog nedovršenosti prvenstveno, četiri gradograditeljska programa. To su refleksije razvojnih urbanih oblika klasičnog osmanlijskog razdoblja, zatim

austrougarskog urbanizma s prijelaza 19. na 20. stoljeće, potom internacionalnog socijalističkog urbanizma pretežno izvan centra grada te, konačno, točkastog i neplanskog, a često i protivnog urbanističkoj regulativi, internacionalnog poslijemodernog zapadnog i pokušaja islamiziranog urbanog kič oblikovanja prvenstveno komercijalnog karaktera s ponudom svugdje istih globalno komercijalno dominantnih brendova.

Posebna vrijednost je relativno visok stupanj očuvanosti urbane osmanlijske matrice, prvenstveno Bašćaršija i stare mahale sjeverno od nje, s očuvanim i obnovljenim spomenicima graditeljske kulture. Relativno dobro je očuvana i austrougarska urbana matrica, prvenstveno u Titovoj ulici dimenzioniranoj u skladu s pokrajinskim, „zemaljskim (*land*)“ načelima carskog urbanizma gdje čitamo fascinantnu sličnost Sarajeva kao centra “Bosnalanda” s Innsbruckom kao centrom “Tirollanda”, kao i u regulaciji toka Miljacke te sačuvanim i obnovljenim spomenicima graditeljske kulture gdje se svojim oblikovanjem posebno ističe, naravno, Vijećnica. Za naglasiti je internacionalno oblikovan socijalistički grad s, na žalost, tek muzejskim potencijalom bivše snažne industrije i pokojim pokušajem kritičkog regionalizma, arhitektonskih praksi druge polovice 20. stoljeća koje je u svojoj i danas nezaobilaznoj *Kritičkoj povijesti moderne arhitekture* detektirao britanski teoretičar arhitekture Kenneth Frampton. One su nastojale dokazati da se modernost može apsolvirati i ostvariti prilagođeno i stvaralački oblikovanim lokalnim izričajem nasuprot već tada prepoznatoj destruktivnoj tendenciji globalne monokulturnosti moderne. Stvaralačku ostvarenost te prakse u Bosni i Hercegovini slobodno možemo potvrditi djelom arhitekta Zlatka Ugljena.

Zbog navedenog sraza nedovršenih gradograditeljskih programa, a iz perspektive površnog, točkastog i neplanskog karaktera intervencionizma globalnog komercijalnog i društvenog poduzetništva kakvim se najčešće destruktivno ostvaruje i u drugim gradovima, sarajevski identitet, oduvijek dominantno građen kao refleks stranih kultura autohtonosti u mjeri njihovih interpretacija u lokalnim uvjetima, naoko neočekivano, uspješnije se suočava s globalizacijskim tendencijama u odnosu na gradove sličnog društveno-ekonomskog značaja i snage. Svojom poslovičnom otvorenosti prema cijelom svijetu, ne zaboravite Vučka, a ne prema nekom određenom njegovom dijelu ili političko-kulturnom krugu, uz svjesnu i osmišljenu stvarnu zaštitu nacionalnih civilizacijskih, kulturnih, političkih i gospodarskih prava, posebnosti i interesa, a što do sada u bitnome izostaje, Sarajevo će, za nadati se, makar dijelom, aktualizirati svoj potencijal interkulture sinteze. I komunicirati je u svijetu.

Literatura:

Eve Blau, Ivan Rupnik, *Project Zagreb: Transition as Condition, Strategy, Practice*, New York: Actar D, 2007.

Frampton, Kenneth, *Modern Architecture: a Critical History*, London: Thames and Hudson, 1985.

Nanić, Senad, *Što su to islamska kultura i civilizacija? /2/*, Minber, broj 5-6, Zagreb: Mešihat IZ u Hrvatskoj, 2015.

Nanić, Senad, *Identitet grada ili klajnburgeraj*, Behar, broj 122, Zagreb: KDBH Preporod, 2014.

The Town as a Medium

Abstract

By choosing a word of civilization for a complex, arranged, perfected, and socially accessible form of culture, humanity refers to the town as the fundamental medium of sociability. In the case of Sarajevo, the idea of intercultural synthesis is the foundation of the city's identity. In terms of contemporary urban identity, intercultural synthesis is in fact absent. Sarajevo was peripheral to the culturally diverse centers of power that managed various visions and ambitions, powerlessly to impose an authentically shaped program of cultural universalism. Examples of domestic production are the result of approaching to the expectations of foreign visions and ambitions. Interculturality is recognized primarily in the ambivalent values that reflect the ability of the town to update, accumulate, adapt and preserve the results of culturally diverse social visions and ambitions. All cultural visions in their frequent shifts remain unfinished. The fate of periphery is to endure the decadence of the imperial center, regardless of its own development potential. Sarajevo is the city of potential to form real intercultural synthesis based on unfinished historical revival initiated by culturally different visions, including their unresolved contradictions. Because of the clash of unfinished construction programs, and from the perspective of the superficial, point-and-nebula character of the interventionism of global commercial entrepreneurship, Sarajevo's identity is more successfully faced with globalization tendencies than cities of similar socio-economic significance and strength.

Key words: town, identity, interculturalism, vision, periphery, incompleteness, potency.

This journal is open access and this work is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.